

A megdöbbentő újdonsága az összehasonlító vizsgálatnak az, hogy ugyan Birken Jäger történeti munkáját adta ki nyomtatásban, a koronaábrázolást azonban nem onnan vette át, hanem a néhány évvel korábban ugyancsak Nürnbergben kiadott Nádasdy-féle *Mausoleumból*. A *Mausoleum* koronaábrázolása azonban a legkorábbi latin koronátörténetre, Révay Péter koronaőr munkájára vezethető vissza (*De Sacrae Coronae regni Hungariae ortu* [...] *Commentarius*, Augsburg 1613.), tehát a magyar történész munkájának ez volt – a jelenlegi kutatások szerint – első recepciója. Sigmund von Birken, aki bár nem járt Magyarországon, de érdeklődését a bestsellerként forgatott, sok kiadást, több nyelven megírt munkájával is bizonyította (első kiadás: *Der Donau-Strand*, Nürnberg 1665), ezzel a művével sem maradt visszhang nélkül. A Buzási–Pálffy szerzőpáros magyar nyelvű tanulmányuk megjelenése után tárta fel és illesztette a német kiadványba Conrad Balthasar Han (1633–1699) német matematikus, történetíró munkájának megemlítését. Han, akinek az első német nyelven nyomtatásban megjelent magyar koronátörténet (*Erzählung [...] Hungarischer Kron-Geschichte*, Nürnberg 1686) köszönhetjük, Sigmund von Birken 1668-as koronaábrázolását használta. Az *Ehrenspegel* azonban nemcsak a magyar korona első autentikus ábrázolásával vált a magyar történelem kiemelkedő forrásává, hanem a Buzási–Pálffy kutatópáros feltárta azt is, hogy ebben a kódexben található az egyik nevezetes koronázóváros, Sopron címerének rajza is, további magyar egyházi és világi méltóságok címerének rajzával együtt. A 16. század közepén keletkezett első kézzel rajzolt koronaábrázolás nem maradt az uralkodói kincstárak rejtett ritkasága, hanem a nyomtatott kiadásoknak, átdolgozásoknak köszönhetően folyamatosan bizonyította a magyar uralkodói jelvények kiemelkedő szerepét, és tanúbizonyságot tett arról, hogy az Augsburg–München–Bécs–Innsbruck négyszög tudósai kiemelkedő szerepet játszottak a magyar történelem forrásainak megörökítésében is. Buzási Enikő és Pálffy Géza munkája nemcsak számtalan újdonságával, hanem a gazdag és kiváló minőségű, nagyrészt első ízben megjelenő illusztráció közzétételével olyan kiadványt eredményezett, amelyet a kutatók a magyar történelem nemzetközi recepciójának alapl műveként fognak forgatni.

Németh S. Katalin

TÖRVÉNY, JOG, IGAZSÁG – SZÉLL KÁLMÁN ÉLETMŰVE

Szerk. Ifj. Bertényi Iván

Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, Bp. 2015. 436 oldal

Széll Kálmán a magyar köztudatban sosem tartozott a történelem nagy, meghatározó miniszterelnökei közé, neve az utókor számára sokáig csaknem teljesen ismeretlen maradt. A változást e tekintetben a 2011-es stabilizációs kormányprogram és a Moszkva tér Széll Kálmán térre való visszanevezése körüli vitasorozatok hozták meg. Jóllehet, Széll Kálmán

hirtelen előtérbe kerülése sokakat meglepett, és többnyire csodálkozó értetlenkedésekhez vezetett. A téma aktualitását jól példázzák az azóta rendezett konferenciák, valamint a Kiscelli Múzeum kiállítása és az arra támaszkodó *#moszkvater – A Széll Kálmán tér története* (2017), valamint a Mathias Corvinus Collegium és a Széll Kálmán Alapítvány által támogatott *Törvény, jog, igazság – Széll Kálmán életműve* (2015) című kötetek megjelenése.

Miként a címek is jelzik, míg az első könyv kizárólag a térré és annak használatára fókuszál, addig az utóbbi, Ifj. Bertényi Iván által szerkesztett munka a politikus életművének bemutatását, a köztudatban élő Széll Kálmán-kép gazdagítását tekintette fő feladatának. Ifj. Bertényi célja elérése érdekében a szakma ismert és elismert történészei mellett a fiatalabb generáció tagjait is bevonta a kutatásba. Az illusztrációkban gazdag, hatalmas forrásbázisra támaszkodó kötet egyszerre ismertet, értékkel és újraértelmez, valamint reflektál Sárkány Sándorné Halász Terézia Széll-biográfiájára, a tradicionális Széll-felfogásra, és a 2011 óta felmerülő kritikákra. A munka azonban nem elégszik meg Széll politikai szerepének ismertetésével, hanem teljességre törekszik és az államférfi mellett az „embert” is igyekszik megidézni. A szerkesztő érdeme, hogy a kötet csaknem teljes jellemrajzot ad Széll Kálmánról, és kellően kritikusan viszonyul közéleti szerepléséhez: a politikus szimpatikus tulajdonságai mellett tévedéseit és elhibázott döntéseit is számba veszi. Ennek ellenére a tanulmányokból alapvetően mégis pozitív kép bontakozik ki róla, és ezáltal a nagy magyar államférfiak sorába helyezik el. A közérthető stílus és a könyv rendezési elve az áttekinthetőséget szolgálja, így a tanulmányok többnyire kronologikus sorrendben követik egymást.

Mindazonáltal talán épp a (túl) szoros egymásra építkezés az, amely a kötet olvasását nehezíti. A sokszor ismétlődő motívumok és információk olykor monoton módon újra és újra megjelennek. A jelenséget nyilvánvalóan a kötet többszerzős mivolta, valamint a tanulmányok összekapcsolásának és egységesítésének szándéka magyarázza. Másfelől megállapítható, hogy a különböző elemek visszatérése nyomatékosabbá teszi a kötet fő mondanivalóját, és megkérdőjelezhetetlenül segíti az információk elmélyítését.

A szerzők lépésről lépésre építik fel a középnemesi családból származó szakpolitikus életútjának alakulását, és rámutatnak, hogy az egész pályáját tekintve Széll Kálmán miniszterelnöksége csak egy rövid fejezetnek tekinthető. Ezáltal a kötetben szereplő tanulmányok kiterjednek Széll rokonai kapcsolataira, gazdasági és kulturális, valamint pénzügyminiszteri és bankigazgatói tevékenységére. Mindezzel párhuzamosan a kötet Széll működésének fogadtatását és a korabeli magyar sajtó, valamint a kortársak véleményét is bemutatja. A különböző interpretációk összeütköztetése jól szemlélteti, hogy Széll kompromisszumkészségét már a saját korában is meglehetősen ambivalens módon értékelték: míg hívei „nagy békéltetőként” tekintettek rá, bírálói inkább a „paktumkötő bazárost” vélték felfedezni tevékenységében.

Még fontosabb, hogy mindezen területeket a szerzők kontextusba helyezve tárgyalják, mely során az ok-okozati összefüggések és a hangsúlyok jól megmutatkoznak. Így az olvasó számára egyértelművé válik a „Széll-csend” valódi értelme, hogy miben mérhető Széll Kálmán igazi értéke, valamint hogy mit jelentett a „törvény, jog, igazság” szavak által kifejezett programja. Széll számára e jelmondat nem csupán egy egyszerű politikai programot,

hanem egyfajta életszemléletet foglalt össze. Egyfelől a fennálló osztrák–magyar viszony jog-szerű, de igazságos fenntartását, másfelől a „mindenkinek a magáét” elv érvényre juttatását. A tanulmányok az említett ars poetica kiforrásának fázisait mind sorba veszik. Így a kötetből kiderül, hogy Deák Ferenc hogyan befolyásolta Széll Kálmán közéleti szerepvállalását, és mennyire tekinthető Széll a „haza bölcse” politikai örökösének. Mindehhez azonban elengedhetetlen a dualista államrendszer működésének és a korszak jog- és törvényalkotási folyamatának ábrázolása is.

A kötet szerzői alapvetően egyetértenek abban, hogy Széll életében pénzügyi eredményei a legmértvadóbbak, és ezért több tanulmány is a politikus gazdasági és közgazdasági tevékenységét mutatja be. Kövér György táblázatokkal kiegészített munkájában elemzi, hogy Széll milyen megfontolásokból szorgalmazta a különböző – sokszor kedvezőtlen – kölcsönök felvételét, és hogy az államcsőd elkerülését milyen lépések által vélte megvalósíthatónak. A tanulmányok betekintést nyújtanak Széll Bosznia-Hercegovina okkupálásának kérdésében alkotott álláspontjába is, s rámutatnak arra, hogy a pénzügyminiszteri tárcáról való lemondását elsősorban a katonai hadműveletek költségei indokolták. Noha Széll taktikai okokból az 1890-es évekig tudatosan visszavonult az aktívabb szerepvállalástól, bankigazgatóként és igazgatói elnökként továbbra is jelentékeny befolyással rendelkezett, és lehetősége nyílt későbbi pénzügypolitikájának kidolgozásához. Széll így látszólagos politikai passzivitása ellenére változatlanul országos politikus maradt, és a közvélemény szemében is megőrizte az udvarral szembehelyezkedni képes „elvű hazafiként” szerzett tekintélyét.

A kötetben igen hangsúlyos elemként jelenik meg a politikus miniszterelnöki jelölése. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy bár Széll hiúságának imponált az őt övező közszeretet, sokáig nem vállalta a kabinetalakítást. Egy kedvezőbb pillanatra várt, amikor az udvar és Magyarország bizalmát élvezve megvalósíthatja elképzeléseit. Ezt az alkalmasabb pillanatot az ischli klauzula megalkotása miatt kibontakozó ellenzéki obstrukció, az „ex lex” állapotának beállta, a Bánffy-kormány válsága hozta el. A közhangulat megnyugtató hatására és konstruktív együttműködés kialakításának feladatára Széll tökéletesen alkalmasnak bizonyult, hiszen kompromisszumkézsége némi dinamizmust vitt a parlamenti rendszer működésébe és a pártok közti kommunikációt is elősegítette. Anka László megállapítja, hogy Széll kormányzatának kereteit az 1899. február 22-i pártközi értekezlet pontjai határozták meg. Vagyis, amíg a kiegyezés kérdései újra fel nem merültek, biztosították a hatvanhetes és a negyvennyolcas tábor közti fegyverszünetet. Ezáltal Széll miniszterelnöksége valóban egy új korszak beköszöntését jelentette, melyet maga a politikus is előszeretettel hirdetett. E tekintetben érdemes megfigyelni a sajtó magatartásának változását: míg a lapok többsége eleinte jó szónokként, békehozóként, gondos gazdálkodóként cikkezett róla, a Széll-kormány válsága idején már önkényes irányítóként, Deák örökségének elherdálójaként ábrázolták. Ahogy Ady Endre röviden summázta: „igazságot az előző kormányfők se adtak, de nem is ígértek”.

Ahogy Schwarzwölder Ádám tanulmányából megtudható, Széll miniszterelnöksége során 149 új törvény lépett életbe, melyek közül több a 20. század első negyedének egyik legnagyobb problémájának kezelését, a be- és kivándorlás megállítását célozta. A kivándorlási

alap létrehozása és az útlevelek kiadásának szabályozása egyértelműen az óriási embertömeg könnyebb ellenőrzésére irányult, de az újabb csendőrkerületek szervezése, valamint a határrendőrség felállítása is ezt a célt szolgálta. A Széll-kormány törvényalkotása más területekre is kiterjedt. Törvény született a fogyasztási adók újraszabályozásáról, az Adria Hajózási Részvénytársaság újabb húsz éves állami támogatásáról, az országgyűlési képviselőválasztások feletti kúriai bíráskodásról, az árvaügy rendezéséről, valamint a munkás- és cselédség-elyező pénztárakról, de Ferenc Ferdinánd Chotek Zsófiával kötött házasságáról is.

A szerzők jelzik, hogy Széll politikájában a nemzetiségi konfliktusok csak mellékes jelentőséggel bírtak, és ezért csupán érintőlegesen taglalják a korszak egyik legmeghatározóbb problémájával, a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos véleményét. Noha Széll úgy vélte, hogy a törvény előtti egyenlőség, nyelvi, kulturális és vallási önrendelkezés mindenkinek elidegeníthetetlen joga, a magyar nyelv és kultúra terjesztését elsődleges feladatnak tartotta. A kötetben a miniszterelnök és a nemzetiségek kapcsolata, a nemzetiségek Széllről alkotott képe csak felszínesen jelenik meg, és ugyanez érvényes Széll a kisebbségek érdekében hozott törvényeire is, jóllehet néhány közülük a magyar jogfejlődés szempontjából mérföldkőnek bizonyult. Így például az 1901. évi IX. tc., amely elismerve Fiume autonómiáját, hatályon kívül helyezte a kikötőváros közigazgatási bizottságát, helyette megteremtette a fiumei kormányzói tanács intézményét.

Ezzel szemben a tanulmányok jóval részletesebben kiterjednek Széll új házszabályaira, melyek mindenekelőtt a technikai obstrukció letörését célozták. Az intézkedés különös jelentőséggel bírt, jóllehet a véderőtörvény és az újoncok létszámának felemelése során kibontakozó ellenállást nem akadályozhatta meg. Mindazonáltal Széll mégiscsak tekintélyét megőrizve távozott a kormány éléről, így nem tekinthető bukott politikusnak. Anka László tanulmánya helyesen vonja le a következtetést: egy intézményrendszer válságát nem lehet egy miniszterelnök kompromisszumkésziséggel kezelni.

A kötet szerzői Széll lemondását követő tevékenységét is vizsgálják. Székely Tamás felteszi a kérdést: miért és hogyan lett az egykori miniszterelnökből ellenzéki politikus, és mennyiben változott politikai helyzete a koalíciós kormány bukását követően? A szerző szerint Széll ellenzékivé válásában a legnagyobb szerepet Tisza István keménykezü politikája játszotta. A politikus az obstrukció letörését célzó házszabály-módosító javaslatok megszavazásának módját nemcsak jogtiprónak találta, hanem alapelveivel is éles ellentétben állt. Fejérváry Géza darabontkormányával szemben még elutasítóbb álláspontra helyezkedett. Széll felismerte, hogy a kialakult politikai válságot csak egy olyan kormány képes megoldani, amely bírja a negyvennyolcas többségű parlament bizalmát, azonban Béccsel szemben reális követelésekkel lép fel. Mivel Széll Tisza István választójogi és közigazgatási elképzeléseivel továbbra sem tudott azonosulni, és a megváltozott politikai struktúrák új kihívásaival szemben is tehetetlennek bizonyult, fokozatosan visszavonult a politikától.

Összességében elmondható, hogy a kötet egy jól szerkesztett, logikusan felépített igényes munka, amely árnyalt és kellően részletes képet nyújt Széll Kálmán életpályájáról. A levéltári kutatásokon alapuló tanulmányok, az izgalmas kérdésfelvetések folyamatos

együttgondolkodásra készítetik az olvasót, miközben a szerzők a korszak politikai viszonyaiba is betekintést nyújtanak. Mindazonáltal az újfajta, részletgazdag, forrásközpontú szemlélet és megközelítési mód, a közérthető, olvasmányos stílus, valamint a találóan összeválogatott illusztrációk lehetővé teszik, hogy a köztudatban egy modernebb Széll Kálmán-kép is elterjedhessen. Schwarzwölder Ádám hamarosan elkészülő disszertációja, majd a tervezett Széll-monográfiája ugyancsak ezt a célt szolgálják majd. Remélhetőleg a kezdeményezés példaként fog szolgálni más politikusok életrajzainak hasonlóan alapos bemutatásához.

Ordasi Ágnes

HÁTORSZÁGBAN – KECSKEMÉT AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Szerk. Gyenesei József.

MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét 2015. 550 oldal

Az első világháború 100. évfordulójának kapcsán országszerte kutatások indultak annak érdekében, hogy a Nagy Háború háttérját, a háborúnak az otthon maradtak életére gyakorolt hatását feltárják. Ennek keretében a legjelentősebb hazai közgyűjtemények konferenciák, kiállítások és tanulmánykötetek révén az illetékességi körükbe tartozó iratanyag alapján dolgozták fel a világháború háttérjének történetét. Ebbe a munkába kapcsolódott be a Bács-Kiskun Megyei Levéltár is, s eredményként 2015 novemberére megszületett a *Hátországban – Kecskemét az I. világháború idején* című kötet, mely hét tanulmányban foglalkozik a törvényhatósági jogú város világháborús történetével. Az első hat tanulmány tematikusan taglalja a város első világháborús szerepvállalását. Tóth Szilárd a sorozások és felmentések kérdését, Gyenesei József a város hadikölcsönjegyzéseit, Sóber Péter a hadifogyók és internáltak ügyét, míg Hajagos Csaba Kecskemét közegészségügyét és rokkantpolitikáját vizsgálta. Péterné Fehér Mária kismonográfia terjedelemben megírt tanulmányában a városvezetés tevékenységén belül több problémakört tekint át, így a közigazgatás zavartalan biztosítását, a város közellátásának és közellátásának megszervezését, az itthon maradtak és hadba vonultak segélyezését, illetve támogatását, Kecskemétnek a felvidéki újjáépítésben való részvételét, a hadi munkaalkalmak megszervezését, illetve a városban állomásozó helyőrség és a lakosság kapcsolatrendszerét. Rigó Róbert tanulmánya elvileg nem kapcsolódna szorosan a városvezetés tevékenységéhez, viszont a szerző a sajtó tevékenységét elsősorban Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai alapján ismerteti és elemzi.

A szerzők a tematikus bemutatás során a jogszabályi környezet ismertetését követően alapvetően kronologikus rendben ismertetik tanulmányuk témáját. Céljuk az, hogy az adott témák lehető legrészletesebb leírását adják.